
Polská národnostní menšina v Praze a problém mladé generace

Ondřej Klípa

Abstrakt

Polská národnostní menšina v Praze a problém mladé generace.

(Srovnávací studie dospělých osob mladé generace polské komunity v Praze)

Zajištění kontinuity je zásadní problém tradičních národnostních menšin na území České republiky. Odlišná situace panuje ve skupinách s vysokým přirozeným přírůstkem (Romové) nebo s vysokou imigrací (z politických, ekonomických či jiných důvodů) osob usilujících o včlenění do zdejší společnosti, tedy posílení minority (Slováci, národy bývalého SSSR aj.). Polskou komunitu, tradiční autochtonní menšinu obývající dlouhodobě naše území, nepodporuje ani zvýšená natalita, ani výrazná imigrace. Mladá generace jako záruka kontinuity polského etnika v ČR se proto stala prvořadým problémem menšinové společnosti.[1]

První část práce ukazuje současnou podobu polské národnostní menšiny v Praze z různých uhlů pohledu (historického, právního, sociologického) a v kontextu polské menšiny v celé ČR.

Druhá část se věnuje problematice mladé generace v pražské komunitě Poláků. Analyzuji v ní několik vybraných případů dospělých osob mladé generace Poláků v Praze z okruhu hlavní menšinové organizace - Polský Klub. Studie jsou srovnávány se základními prvky identity pražské komunity Poláků jako celku (dominantní skupiny).

Článek se opírá o výsledky terénního výzkumu polské komunity v Praze, prováděného v letech 2001-2003 v rámci programu Centra výzkumu vývoje osobnosti a etnicity při FHS UK. Bádání probíhalo kvalitativními metodami, tedy zejména interview a zúčastněným pozorováním. V položených interview byl využit také dotazník, proto byla vedena částečně standardizovaně (s respondenty), bez dotazníku pak zcela nestandardizovaně (s informátory). Další výzkumnou metodou se stala analýza dokumentů (zvláště časopisy a další tiskoviny produkované menšinou).[2]

I. část: Polská národnostní menšina v Praze

Vznik polské národnostní menšiny v Praze[3]

Poláci v Praze tvořili početně významnou skupinu od 19. století, kdy přicházeli především z rakouské Haliče řemeslníci, úředníci i umělci a inteligence. V roce 1887 založili v Praze Polský Klub (Klub Polski; KP) „pro kultivování a popularizování polského jazyka a literatury i pro podporu společenského života v Praze žijících Poláků" jako první polskou krajskou organizaci v Evropě. V roce 1899 pak i polskou školu v Praze. Za první republiky se obnovily polské aktivity udušené světovou válkou a do Prahy začali přicházet Poláci československého občanství z českého Těšínska. V roce 1920 bylo totiž po konferenci Dohodových mocností definitivně rozhodnuto o rozdělení sporného území Těšínského Slezska mezi Polsko a Československo. Na české straně zůstala více než stotisícová polská národnostní menšina. V protektorátu roku 1940 byla existence Polského Klubu násilně ukončena. Po druhé světové válce se znovu polská komunita v Praze posílila o nově příchozí Poláky z Těšínska. Od padesátých let až téměř po celé období komunistické vlády přibývaly do Československa včetně Prahy především polské ženy na zvláštní pracovní víza. Uplatnily se zejména jako dělnice ve velkých továrnách na severu Čech a v Praze. Ty, které se vdaly za českého partnera, zde často zůstaly. Uspokojení národnostních potřeb pražským Polákům umožnilo jen Polské kulturní a informační středisko v Praze fungující pod správou polských úřadů (dnes Polský Institut).

V roce 1989 vznikl v Praze kroužek tehdy jediné povolené (vedle méně významného Svazu polské mládeže) polské menšinové organizace Polského kulturně-osvětového svazu (PZKO). Pražští Poláci dostali sice výjimku na založení kroužku mimo Severomoravský kraj, ale směli ho tvořit pouze občané ČSSR. Většina z pražské komunity si ovšem zachovala polské občanství, proto ihned po vzniku místního kroužku začali proti stanovám přihlašovat i polské občany. V srpnu roku 1991 pražská komunita znovu obnovila Polský Klub, jež krátce poté vstoupil do Rady Poláků v

Československu. Z třiceti zakládajících členů se dnes rozrostl na zhruba sto dvacet lidí a po celou dobu se těší podpoře polského zastupitelského úřadu a Polského Institutu. V roce 1992 vznikl též časopis Pražský Kurýr (Kurier Praski), píšící pod heslem o Polonii dla Polonii (o polských krajanech pro polské krajany).

V roce 1993 vzniklo Koordinační krajanské centrum pražské oblasti (dnes Pražské krajanské centrum), složené z předsedů nových krajanských organizací v Praze: Polského Klubu, Pražského Kurýra, sdružení polských lékařů a zdravotníků „Polmedica“, sdružení polských techniků a inženýrů „Techin-Pol“, krajanské školy a Střediska křesťanské kultury.

Velkým, ale neúspěšným projektem na zviditelnění polské menšiny byl Polský Dům na Václavském náměstí, prezentující polskou kulturu se zapojením národnostní menšiny.

Hlavní aktivity menšiny

Ústřední menšinová organizace - Polský Klub - působí formou pravidelných měsíčních setkání členů, provádí exkurze na Těšínsko nebo do Polska, pořádá přednášky, výstavy, zve pozoruhodné hosty a čím dál více se účastní společných aktivit s dalšími menšinami v Praze, např. festivalu „Praha - srdce národů“. Zcela charakteristickou aktivitou Klubu je, obvykle alespoň jednou v roce, sekání u „táboráku“ (tzv. ogniska) u některého člena, jež má k tomu vhodné podmínky (zahradu). Setkání (např. na večer noci Svatojánské) se konají ve velmi neformálním duchu (zpívají se zábavné i vlastenecké písně, pije se alkohol, opékají špekáčky...) a těší se značné oblibě. Další specifickou větší aktivitou jsou předvánoční setkání na polském velvyslanectví (tzv. spotkanie wigilijne nebo oplatkowe). Probíhají za účasti představitelů ambasády, polských kněží působících v ČR a dalších Poláků ne přímo spjatých s KP ve slavnostní atmosféře v křesťanském duchu. Funkcionáři či významní hosté mají proslovy, zpívají se koledy, konzumují tradiční polská jídla. Hlavním bodem je tradiční polský zvyk dělení se oplatkou (hostii) s ostatními přítomnými.

Velikost komunity a její status

Odhady osob polské národnosti v Praze se v písemných zdrojích autorství samotných členů polské komunity poněkud liší: 5 000 - 8 000 - 10 000. Podle sčítání lidu z roku 2001 je v Praze 1486 občanů hlásících se k polské národnosti, což tvoří cca 0,1% obyvatel metropole. Početně se řadí za příslušníky české, slovenské, ukrajinské, ruské, vietnamské, německé a moravské národnosti v hlavním městě. Přibližně stejný podíl v obyvatelstvu Prahy sdílí s romskou (oficiální data) a maďarskou menšinou.

Dříve bychom mohli velký rozdíl mezi statistikou a polskými odhady objasnit tím, že, na rozdíl od sčítání lidu, Poláci nerozlišují, zda se jedná o české občany nebo „cizince“, kterých je v polské komunitě velké množství. Poslední sčítání však do počtu obyvatel zahrnuje právě i cizince s dlouhodobým pobytem. Díky tomuto opatření dokonce vzrostl počet Poláků v Praze o 147 osob oproti stavu z roku 1991, což může mást při pohledu na celkový směr vývoje polské menšiny v ČR. Podobný efekt zaznamenal i okres Mladá Boleslav a Trutnov. Menšina se však celkově zúžila za posledních 10 let o 7, 5 tisíce osob a tvoří necelých 52 tisíc obyvatel, přesto, že 6,5% z nich jsou právě nově zahrnutí cizinci s dlouhodobým pobytem. Velký úbytek totiž zaznamenaly tradiční „polské“ okresy Karviná a Frýdek-Místek, kde sídlí více než 70% polské menšiny v ČR. Pražská komunita tvoří v celostátním měřítku 2,9% menšiny.

Skutečnost velkého počtu cizích státních příslušníků v polské společnosti v Praze dokonce zpochybňuje i její status národnostní menšiny. Pro stát je totiž v případě příslušníka národnostní menšiny základním kritériem občanství České republiky. Nositelem nároků na specifická menšinová práva tedy není z hlediska státu cizinec, zdržující se na území ČR z důvodů dlouhodobého nebo trvalého pobytu.[4]

Polská komunita na druhou stranu splňuje „podpurná“ kritéria, která slouží k definici, přesněji „rozpoznání“, národnostní menšiny. Polské společenství v Praze přímo navazuje na komunitu žijící po generace v Praze, tedy sdílející svůj osud s osudem dané lokality v rámci ČR. Charakterizuje ho etnická, jazyková a kulturní odlišnost od ostatní společnosti a jeho subjektivní potřeba tuto odlišnost uchovávat, kultivovat a rozvíjet. Navíc deklaruje explicitně i svou činností vůli být za národnostní menšinu považováno, například vznikem organizačních struktur, které jsou svojí podstatou národnostní. (Fryštenská, Sulitka 1994:9-10) Určitou roli v situaci menšiny (tak jako jinde ve středoevropském prostoru) hraje vliv „mateřského“ státu (Polska) a „reciproční“ přístup států ke svým menšinám v zahraničí. Z hlediska právního řádu ČR tak polská komunita v Praze zakouší smíšený přístup k cizincům i k národnostní menšině zároveň. Situaci nezměnila ani kodifikovaná definice národnostní menšiny v novém zákoně „o právech příslušníků národnostních menšin“ č. 273/2001 Sb.

Jako příslušníci národnostní menšiny (a zde zároveň i jako cizinci) nejsou nuceni národnost nikde prokazovat, v soudních řízeních a jiném úředním styku mají obvykle nárok na tlumočnicka a jsou ze zákona chráněni proti násilí a diskriminaci kvůli své národnosti. Výraznější nesnázi plynoucí z právní povinnosti na základě českého občanství bylo nutné psaní

ženské formy příjmení v souladu s českou mluvnicí (přípony „-ová“). Užívat ženské příjmení v původní verzi bez shody s českou mluvnicí však za určitých okolností umožnil zákon č. 301/2000 Sb.

Nepoměrně větší komplikace způsobuje status cizince. Cizinci s trvalým či dlouhodobým pobytem (velká část pražské komunity Poláků) jsou vystaveni mnoha zákonným nesnázím, které znepříjemňují život i již plně do společnosti integrovaným osobám, např. kvůli manželství s českým partnerem. (Jařab 2004:13) Polští partneři českých občanů se proto potýkají např. s problémy při dědickém řízení. K tomu se připojuje ještě mylná interpretace práva státními úředníky v případě, že zákon (s ohledem na mezinárodní smlouvy) nerozlišuje mezi cizincem a občanem ČR. Největší rozruch vyvolal na počátku devadesátých let postup úředníků VZP uplatňujících vyšší sazby na „cizince“ než na jejich české rodinné příslušníky a komplikujících přiznání zdravotního pojištění.

Hlavní rysy identity menšiny[5]

Většina členů komunity se považuje za integrovanou součást české společnosti, ale přitom nemá zájem o plnou „naturalizaci“. Vedle silného sepjetí s mateřským národem k tomu může přispívat i vztah české většinové společnosti. Ten je vcelku uspokojivý, kromě případů, kdy jsou na příslušníky menšiny směřována negativní hodnocení cizinců obecně, tj. odpovědnost za nárůst kriminality nebo podezírání z obsazování dobrých pracovních míst a pracovních míst vůbec, obvykle ještě provázené spojením Poláků s hůře vnímanými Rusy, Ukrajinci atp.

Identitu „národnostní menšiny“ významně prohloubila prvkem „cizince“ zkušenost s českými úřady, zvláště zmiňovaná kauza s VZP. Představitelé komunity oficiálně hovořili o „obyvatelích nižší kategorie“ a ve svém dopise z 9. března 1993 tehdejšímu ministrovi zdravotnictví píše: „Skutečně se ztotožňujete s nebývalým diskriminačním tlakem, vyplývajícím z rad ke změně polského občanství za účelem získání práva na zdravotní pojištění (bez ohledu na hluboké vazby s Polskem, které jsou hlavním důvodem zachování občanství, když nelze uplatnit dvojí občanství)?“ (Krzysztof Jaxa-Rožen 1997:41)

Pražští Poláci (zejména příchozí přímo z Polska) si zachovávají určité autonomní postavení a nepřerušovanou vazbu s původní vlastí. Vyjadřují ji např. nezměněným polským občanstvím či jménem a dalšími prvky, jejichž porušení by považovali za „zradu národa“. Právě touto identitou „dvojí vlasti“ se účinně brání frustraci z neúplné naturalizace, kterou mohou prožívat jiní cizinci.[6]

Identita „dvou vlastí“ nebo pocit „národního vyslance“ jsou též dalšími vyjádřeními specifické existence mezi dvěma póly, z právního hlediska mezi statutem národnostní menšiny v ČR a cizincem. Na rozdíl od jiných cizinců splňují všechna kritéria národnostní menšiny, o kterých se zmiňuje zákon. Na rozdíl od ostatních tradičních menšin z velké části nemají české občanství. V některých případech i ti, co ho mají, a stále se považují za členy menšiny, vyjadřují své neúplné ztotožnění s českým „politickým národem“ deklarativně.[7] Takové „autonomní“ postavení a jeho pozitiva charakterizoval bývalý předseda KP B. Walicki v roce 1992: „Lze říci, že v každodenním životě je každý z nás v pražském prostředí jakýmsi druhem polského vyslance, a to nezávisle na tom, zda má v kapse polský či československý pas. My jsme totiž bohatší, my máme dvě vlasti, a obě jsou nám stejně blízké.“ (Walicki 1997:40) Vedle této interpretace má stejný základ i spontánní odpověď respondentky z mého výzkumu, která v Čechách prožila většinu svého života, na takřka instinktivní úrovni: Cítíte se zde doma? Resp.: Ano. Jsem tu dýl než v Polsku, ale když by bylo nejhůř, tak se ráda vrátím.

Vzhledem k tomu, že komunitu pražských Poláků narozdíl od Poláků Těšínských většinou tvoří „emigranti z vlastní vůle“ a jejich identita je upevněna držbou polského občanství, liší se u nich i přístup ke komunitě samotné a českému okolí. Potvrzení identity v polském pasu slouží jako psychologická záruka do budoucna. Tento pocit jistoty a samozřejmosti vlastní identity však Poláci na Těšínsku, kteří téměř jedno století odolávají asimilačnímu tlaku většinové společnosti, nesdílejí. Rozdíly mezi oběma komunitami polská novinářka v Praze B. Sierszuła popsala slovy: „Jestli je pro Zaolšáky[8] polskost něčím, co je třeba bránit, tak pro pražské Poláky je to něco samozřejmého, vnitřní bohatství, které je možné mezi Čechy štědrě rozdávat.“ (Sierszuła 1997:57) PK se proto oficiálně distancuje od „boje o národnostní přežití“ a jeho členy tvoří i osoby české národnosti, tak jak to bylo povoleno i v prvotním Klubu v 19. století.

Směrem dovnitř komunity se zas méně uplatňuje etnické pojetí národa, tj. když příslušnost rodičů rozhoduje o příslušnosti dítěte, charakteristické pro Poláky na Těšínsku. Dominantní je zde pojetí politické - skrze státní příslušnost. Problém nastává v případě posuzování druhé generace již obvykle smíšeného původu, kdy u této dochází k nevyhraněné identitě, rozdílné identitě od ostatních členů rodiny, proměny národní identity v průběhu života a dalším jevům. I tehdy však v hodnocení sporného případu v komunitě přetrvává explicitně hledisko politické - v jaké zemi se narodil nebo jaké má občanství, k tomu národu patří. Pokud by se však narodil fekněme v Polsku, ale byl by „vychován“ jako Čech, pak je silnější - i když obvykle přímo nevyčtené - kritérium dominantního prostředí ve výchově dané osoby. Uvažujeme-li stále v intencích politického kritéria, pak je toto výchovné prostředí jakýsi „mikrostát“. Kritérium etnického původu je nicméně téměř nevyužito. V tomto, ve většině případech, benevolentním vnímání vlastní komunity (včetně svých dětí) se zrcadlí slabě vyvinutý smysl pro zachování polského etnika s absencí defenzivního přístupu k českému okolí, zcela pochopitelné u „emigrantů z vlastní vůle“.

II. část: Problém mladé generace v polské menšině v Praze

Úvod

Celkový úbytek polské menšiny lze přičíst na vrub jak celorepublikovému trendu nízké natality, tak i postupující asimilaci, ke které dochází zvláště u mládeže. Podobně jako v ostatních národnostních menšinách je též v polské komunitě vysoký podíl národnostně smíšených manželství. Osmdesát devět procent z nich přitom vychovává děti s českou národností.

Polská menšina je charakteristická vysokým podílem žen (cca 3/5), což je v Praze ještě výraznější, jelikož byla původní pražská komunita před příchodem žen za prací nepočtená. Přitom zde ženy zůstávaly především z vůle partnera, jen výjimečně na vlastní přání (ostatní se vracely samotné nebo s partnerem do Polska). Lze tedy očekávat, že vliv partnera-muže mohl být v takových svazcích dominantní i v jiných oblastech, např. preferování české výchovy dítěte. V dalších případech ženy splnily svou národní povinnost (předání jazykové znalosti, polských tradic atd.), ale dál na dítě nevyvíjely žádný nátlak (ohledně výběru partnera, deklarování národnosti aj.). Na rozdíl od Těšínska zde polské děti navíc nevyrůstaly v kompaktním polském osídlení, tedy ve stálém kontaktu s vrstevníky, upevňujícím společnou identitu.

Oproti Těšínsku, kde mají projevy asimilace rozmanitější charakter, v Praze dochází nejčastěji k celkové ztrátě zájmu o polskou národnost a k plné integraci do české společnosti.

V textu níže představím čtyři vybrané dospělé osoby z mladé generace pod pseudonymy: Petr, Jan, Eva a Marie. Pro srovnání uvedu nejprve základní prvky identity dominantní skupiny charakterizující polskou komunitu v Praze[9] a poté případové studie každého ze čtyř osob. Mají ukázat rozdílné i společné elementy ve vývoji mladé polské generace v Praze s různou intenzitou ztotožnění s polským národem. První tři z nich se ještě považují za členy polské menšiny, čtvrtá již nikoliv.[10] Ústředním motivem textů je rozbor přístupů jednotlivých osob k prvkům polské národní identity, které jsou přítomné v identitě dominantní skupiny .

Základní prvky identity pražských Poláků - dominantní skupiny

Polský Klub

Původ identifikace s hlavní menšinovou organizací či s podobnými institucemi bychom těžko našli v polské národní identitě obecně. Jeví se ale srozumitelnější, uvědomíme-li si, že zde do značné míry supluje zpřetrhané široké příbuzenské a sociální vazby. Značná role sféry rodiny a přátel je totiž typickým prvkem polské společnosti v Polsku. Vychází mimo jiné ze společensko-politických determinant komunisticke vlády, v jejímž období přišla většina členů komunity do Prahy. Komunistický režim způsobil destrukci občanské společnosti a jejích specifických institucí. Zavinil také mentální odtržení polské společnosti od „veřejného prostoru“, spravovaného státem, a soukromého prostoru, opatrovaného rodinou. Situace byla podobná jako v Československu s tím rozdílem, že Polsko prožilo pod cizí nadvládou drtivou většinu posledních dvou staletí,[11] doprovázenou permanentní destrukcí veřejné společenské sféry. Druhým faktorem způsobujícím zvýšenou funkci rodiny je silná katolická tradice v Polsku.

Z důvodu vnějšího destruktivního tlaku i katolické tradice rodina v Polsku zastávala i funkci ekonomickou (na zkorumpovaný a nefunkční stát se nedalo spolehnout), výchovnou, názorotvornou (spíše bigotních společenských norem) a azylovou (útočiště před vnějším světem). Sociologické průzkumy v Polsku ukazují, že takto funkčně rozšířená rodina je považována spolu s národem za nejvyšší hodnotu. Vytváří se tak společnost fungující v mentální sféře na dvou extrémních úrovních - rodina (s příbuzenstvem a nejbližšími přáteli) a národ. Prostor mezi tím je nezaplněn, což zvyšuje emotivní zátěž a psychologickou vazbu na tyto hodnoty. (Rokicki 1997:22-28)

V situaci pražských Poláků jsou obě formy seskupování narušeny. Česká společnost přikládá rodině výrazně menší význam, což je patrné zvláště v prostředí velkoměsta. Participace na životě komunity, konkrétně scházení v KP, proto do značné míry supluje chybějící kontakt s národem i narušené a neuspokojené příbuzenské vztahy, způsobené odstěhováním z domácího prostředí v Polsku spolu s případnými neshodami ve vlastní česko-polské rodině. Účast v komunitě je však patrná zároveň v případech, kdy smíšené partnerství zcela selhalo nebo zbytek rodiny kromě polského člena aktivitu v komunitě nepodporuje, i v případech, kdy je česká část rodiny komunitě nakloněna či aktivně spolupracuje.

Rozdíl je jen v tom, že pro první skupinu se jedná o mnohdy jedinou možnost společenského vyžití a je tedy na KP „závislejší“ než skupina druhá. Oproti tomu udržování styku s původním prostředím a příbuzenstvem, což může být dáno i formou zaměstnání nebo jinými činiteli, a široké rodinné a sociální vazby v ČR způsobují sice výraznou nezávislost na sdružování v komunitě pražských Poláků, nikoliv však automaticky nižší aktivitu v Klubu..

Paradoxně právě „nezávislejší“ členové patří k aktivnější části KP, pokud se s KP identifikují a rozhodli se zde trávit společenský život. Tito členové pak mají tendenci vytvářet dokonce další mikrokomunity (skupina společně přichozích

do Čech, kolegové z prvního zaměstnání v Čechách apod.), ve kterých je frekvence setkávání ještě vyšší než v KP. Jak totiž ukázal výzkum, jedná se často o lidi s vyššími nároky na společenský život, vyplývající z osobních vlastností a návyku širokého příbuzenského styku z Polska, proto je pro ně aktivita v KP ve výsledku stejně stimulující jako pro osoby více na komunitě „závislé“. Zaplňují tím navíc přirozené mezery způsobené geografickou vzdáleností a jinými omezeními (také smrtí blízkých příbuzných) v kontaktech s polskou částí rodiny.

Národ a občanství

K přílišnému emotivnímu zatížení došlo i v kategorii národa. Silné tradičních komunity zahraničních Poláků (Těšínsko, USA, Brazílie, Litva aj.), které žijí na daném území více než jednu generaci, se obvykle identifikují s národem na kulturně - etnické bázi. Přitom nezáleží na zemi, ve které se zrovna nacházejí, ani na skutečné podobě polského státu (zda je zrovna nezávislý nebo jaké má hranice). Taková identita se tedy distancuje od politické situace a zachovává pouze jakousi „ideu státnosti“ vyjadřovanou odkazy na „slavnou“ polskou historii a nadčasové státní symboly.

Na rozdíl od takových menšin většinu pražské komunity Poláků tvoří původně obyvatelé Polska. Idea státnosti u nich byla již naplněna polskou státní příslušností, mají proto silný pocit politické loajality.[12] Pojetí národa pražské komunity je tak založeno na výrazně politickém aspektu, vyjádřeným především uchováváním polského občanství. Poláci v Praze mají navíc v každodenním životě mnohem menší styk s národnostní komunitou než Poláci na Těšínsku, občanství proto hraje také roli důležitého individuálního potvrzení identity. Polské občanství nabývá ve zdejších prostředí až symbolických významů - občanství jako oběť navzdory právním nepřijetím - a je jen velmi těžko oddělitelné od národní identity.

V posledních letech je konečně možná volba občanství dvojího. Může být s podivem, že ho přijali stále jen někteří členové komunity, i když je oficiálně představována s identitou „dvojí vlasti“ apod. Jednak zřejmě došlo k uspokojení „české části identity“ zcela přirozenou cestou socializace do české společnosti a částečnou asimilací v kulturních znacích a není tedy potřeba ještě jí úředně deklarovat formou občanství. Jednak proklamovaná identita „dvojí vlasti“ ve skutečnosti nepřevažuje identitu vlasti jedné, a to polské, kdy pobyt v Čechách je stále podvědomě chápán jako dočasný (dočasnost může znamenat i zbytek života). Podobné výroky a deklarace akcentující sounáležitost s oběma státními celky mohou být výsledkem i diplomatického kalkulu. Zvláště v prezentaci komunity navenek jsou takové postuláty akceptovatelné a politicky neutrální.

Se vztahem k národu je spojen patriotismus. Tato vlastnost je nejen v komunitě, ale i mimo ni a možná v celé české společnosti, chápána jako polská charakteristika. Pražská komunita se s ním (společně s láskou k národu a dalšími opisy možná úmyslně zjemňujícími pojem „nacionalismus“) plně identifikuje. Ve výzkumu se často vyskytoval jako pozitivní hodnota, doporučovaná též k přijetí českou společností.

Náboženství

S ohledem na historické souvislosti je ve společenských podmínkách Polska vnější náboženské praktikování chápáno jako vlastenecká povinnost a vyjádření vztahu k národním hodnotám. Když ale zmizí celý sociální kontext a tedy opadne společenský tlak na tuto formu religiozity, vytrácí se i vnější podoba praktikování, která nebyla podepřena vlastní niternou zbožností. V této situaci se ocitli Poláci přišli do ateistického českého prostředí. Je zde však patrný vyšší důraz na vnitřní duchovní život a osobní hledání víry. Jak totiž trefně popisuje M. Ruczaj v časopise Kurier Praski, pro průměrného Čecha znamená „katolík“ nejen směs exotiky až despektu či posměchu, ale také lpění na vysokých morálních hodnotách. Pro Poláky v Polsku je však „katolík“ nevybočující průměr společnosti bez žádného spojení s morální zodpovědností. (Ruczaj 2003:2)

V kolektivní rovině celé komunity nicméně náboženství zachovalo svou charakteristiku spojení s národní identitou a je hojně využíváno jako symbolické zázemí při komunitních aktivitách. Je proto důležitým prvkem identity ve své instrumentální formě jako určité konotační pozadí pro již zcela sekularizované události v životě národního společenství (např. předvánoční setkání spotkanie oplatkowie).

Roli tmelícího prvku komunity podpořili také polští kněží působící v Praze, kteří jí poskytují jak hmotnou tak duchovní podporu. Spolupráce však nezachází za hranice menšiny (pražští Poláci se výrazně neangažují v životě farností vedených polským knězem).

Jazyk

Nejvýraznějším prvkem identity je jazyk. Je mu přisuzována mimořádně významná role v komunitě, což se během výzkumných interview vyskytovalo zcela otevřeně a důrazně. Jazyk slouží jako viditelné potvrzení národní identity (a

často zároveň státní příslušnosti), kdy ostatní prvky kultury včetně náboženství zdaleka nejsou tak jasně národnostně rozlišitelné.

Jazyk jako „vnější šat“ pro národní identitu je též považován za nezpochybnitelnou univerzální hodnotu, národní poklad a zároveň prakticky zhodnotitelnou vědomost, kterou je nutné pěstovat a pokud možno předat další generaci. Vysoké cenění polštiny si členové komunity většinou přinesli ještě z Polska, kde byl v dobách národního útlaku jazyk se svou písemnou formou - národní literaturou - podobně jako náboženství útočištěm Poláků.

Argumentaci pro uchování národního jazyka bychom mohli rozdělit podle L. Šatavy na idealistickou a praktickou. (Šatava 2001:33) Idealistické hledisko obhájí z objektivního pohledu „nesmyslné“ lpění na kulturních a jazykových odlišnostech u menšinových populací. Tento typ jako hlavní argument existence je běžný u malých autochtonních jazyků, ne však v případech, kdy „menšinovým“ jazykem mluví ve světovém měřítku více obyvatel než jazykem hostitelské země. Přesto jsou v pražské komunitě názory obhajující etnickou a jazykovou „rozmanitost“, i když obvykle podpořené praktickými aspekty.

Mnohem častější je praktická argumentace. Zcela konkrétní a věcné argumenty obhajující jazykovou kompetenci jsou navíc nejnázorněji prezentovatelné a jednoduše vysvětlitelné zdůvodnění uchování národní identity. Kontinuita národní identity je představována v první řadě jako udržování jazyka. Jak rodiče jako poskytovatelé znalosti, tak děti jako adresáti, mají k dispozici velmi často osobní důkazy o užitečnosti bilingvismu.[13]

Z hlediska národní povinnosti i praktické využitelnosti považují rodiče předání jazykové znalosti za významný úkol. Tím nesnadněji se vyrovnávají se zjevným neúspěchem, když se polsky z různých důvodů vůbec v rodině nekomunikovalo. Na vině ale může být též nízká atraktivita KP pro mládež. Přitom bylo udržování polštiny podle mínění respondentů právě původním motivem scházení v KP a dodnes má sloužit k jeho oživování. Jak píše Šatava: „Motivace k užívání jazyka a také kulturní nabídka v něm by měly výrazně zrcadlit zájmy mládeže, neboť v této věkové skupině se často rozhoduje o celkovém vztahu jedince k řeči a jejím dalším (ne)užívání.“ (Šatava 2001b:41) Zájmy mládeže ale v KP orientovaném na jednu generaci naplněny nebyly.

V případě, že dítě vyrůstalo v bilingvním rodinném prostředí, respondenti-rodiče byli přesvědčeni o jeho znalosti polštiny. Respondenti-děti působili též velmi sebevědomě v otázce své jazykové kompetence, nicméně všichni se mnou komunikovali česky, proto nebylo možné reálnou znalost ověřit. Na základě výsledků z pozorování však lze u dětí očekávat případy tzv. „semi-speakers“ či „terminal-speakers“ (prudké omezení slovní zásoby a gramatická nejistota).

Ve všech sledovaných případech česko-polských rodin (pokud nemluvily výhradně česky), probíhala komunikace polského rodiče s dítětem smíšeným jazykem, nikde v čisté polštině. Obvykle byl tento kód nejdříve za polštinu vydáván (podle rovnice: nemluvíme česky = mluvíme polsky). Při bližším vyptávání a zvláště, pokud jsem byl komunikace přímo svědkem, respondenti přiznali (někdy omluvně až stydlivě) vytváření česko-polského „idiolektu“, kterým mluví pouze rodič a jeho potomek.

Podobně jako náboženství je i jazyk využíván při komunitních aktivitách jako symbolické zázemí a prostředek demonstrace své národní příslušnosti. V soukromé komunikaci mezi členy ovšem kód opět často sklouzává ke smíšenému typu, bez ohledu zda se dané osoby zrovna nacházejí na setkání KP či jinde. Řeč ztrácí symbolickou funkci a nabývá obvyklé „sebezapomnění“, kdy si jí řečovní aktéři nevšímají, protože se soustřeďují na „to řečené“. (Gadamer 1999:26, cit. podle Sokol 2002:65) Vždy však záleží na konkrétním složení komunikujících. Řeč se může přizpůsobit osobě, která je zvyklá mluvit častěji česky a naopak. Mluví-li spolu pouze osoby příšedší z Polska, které se dlouho znají, běžně zas užívají jen polštinu nehlédě na společenský kontext.

Případové studie

Petr (30 let, VŠ vzdělání, české občanství)

Petr patří k těm výjimkám své generace, která se identifikuje především se samotnou komunitou pražských Poláků, hlavně Polským klubem. Zároveň se také vědomě vztahuje k národu celku a celosvětové Polonii (krajanské komunitě). Na rozdíl od většiny členů KP se ale ztotožňuje s vůdčí skupinou, jež z titulu funkcí v Klubu nebo jen osobní aktivitou organizuje činnost komunity a určuje její podobu. Svou pozici Petr oceňuje velmi realisticky: Tazatel: Je vás aktivních v KP více mladých? Petr: Ne, jsem jediný. Je to takový klub důchodců...

Petr není na Klubu zcela společensky závislý. Nedošlo u něj, na rozdíl od příchodích z Polska, k narušení sociálně-příbuzenských vazeb. Poskytuje mu však zvláštní prostor sebeuplatnění tj. má zde „funkci“, exkluzivní právo na členství vzhledem ke svému původu a také výjimečnou pozici vzhledem ke svému relativně nízkému věku. Lze také vysledovat motivaci k účasti na životě skupiny z pocitu národní povinnosti, služby a zodpovědnosti za krajany v mnohem nevýhodnějším sociálním postavení. Dalším motivem, opět připomínající poslání či životní úkol, je probouzení česko-polských sympatií: Vzhledem k minulosti bychom měli víc k Polsku inklinovat...Češi s Polákama...že by ty národy se měly skoro prolínat... podobný původ, a je to jediná sousední země, se kterou jsme v minulosti nebyli ve válečném konfliktu (...) Je to skutečně bratrská země.

Vzhledem k tomu, že se Petr narodil v Čechách a kromě krátkého období v dětství zde strávil celý život, má občanství české a nevidí žádný důvod, proč by tento stav měl měnit. Na rozdíl od příchozích z Polska, pro Petra není národní identita vázána na polské občanství jako její potvrzení. Protože polské občanství nikdy neměl, netrápí ho ani pocit selhání a „zrada národa“ z držení občanství českého. Tento významný prvek, sloužící mnoha členům jako hlavní „argument“ národnosti, v Petrově identitě chybí. Možná právě proto má tendenci své národní přesvědčení posilovat vnitřním odhodláním. Aktivita v KP může být jedním z jeho vnějších efektů. Takto se například vymezuje vůči svému bratrovi, který má stejný (tedy poloviční) polský původ, ale který se zřejmě pro polskou národnost nerozhodl: Mám bratra, ale to není žádný Polák. Nehlásí se k tomu a vůbec ho to nezajímá. Matka na něj sice mluví polsky, ale on jí odpovídá česky, až začali mluvit takovou zvláštní míchaninou, kterou umí jen oni dva. Díky tomu polsky mluví dost špatně.

Petrovo pevné národní uvědomění se odráží typickým způsobem v polském patriotismu a v přesvědčení o jeho pozitivní hodnotě: Tazatel: Co si na polské kultuře obzvláště ceníte, co by se měli Češi od Poláků naučit? Petr: Nacionalita. V tom dobrým slova smyslu. Vlastenectví. Uvědomění si sám sebe, svojí rodinu, což u některých Čechů už tolik není, nevnímají to jako část sebe, nevnímají tak ani celou společnost. Je však schopen posoudit a ocenit i vlastnosti české mentality.

K náboženství Petr přistupuje charakteristicky pro většinu polské komunity. Chybí zde však rozdíl mezi životem v Polsku a v Praze. Petr o sobě mluví jako o věřícím, ale bez vyznání a mírně inklinuje k přírodním duchovním hnutím. Má osobní přístup k náboženství, nicméně nepraktikuje. Participuje však na křesťanském náboženství v „kulturním“ smyslu na úrovni komunity i v rodinném prostředí. Připomínání křesťanských svátků proto spojuje s polskou kulturou a státem.

Podobně i k jazyku přistupuje Petr typicky pro svou komunitu. Nejen, že ho považuje za nejdůležitější devizu, kterou především stojí za to udržovat, ale je pro něj určitou „legitimací“ polské národnosti. Takový postoj, patrný i z citátu o bratrovi, vychází též z absence skutečné „legitimace“ ve formě polského pasu.

Jan (30 let, SŠ vzdělání, české občanství)

Jan se ztotožňuje s polským národem v nejširším slova smyslu spíše než s pražskou komunitou a KP. Polský národ chápe jako kulturně-etnickou pospolitosť, bez ohledu na politický subjekt, ve kterém se nachází. V dlouhodobé perspektivě by se rád do Polska přestěhoval. Proto počítá s přijetím politického aspektu národa a změnou svého českého občanství na polské. Zatím však tento problém neřeší.

Závislost na pražské komunitě - tedy konkrétní společnosti Poláků v konkrétní zemi - je nízká. Neznamená to ale, že by se života v komunitě neúčastnil. Přistupuje k ní však jen jako k jednomu z různých prostředků kontaktu s národem. Nejvíce se proto identifikuje přímo s Polonií.[14] V psychologické rovině se tedy více než pod střechou KP možná spíše cítí pod „ochranou“ polské organizace Wspólnota Polska, která vystupuje jako patron všech zahraničních Poláků.

Jan nemá problém, podobně jako Petr, s přerušením sociálně-příbuzenských vazeb. Případné projekce neuspokojených rodinných relací v jeho „národních“ aktivitách by se navíc odehrávaly ve více prostředích než jen v KP.

Kontakt s národem v Polsku či mimo něj probíhá způsoby pro Polonii typickými. Jednak přímo s příbuznými žijícími v zahraničí. Obvykle telefonicky, zřídka setkáváním. Jiným způsobem jsou média - internet, tisk a především TV Polonia - satelitní stanice vysílající o Polsku i zahraničních komunitách určená pro Polonii. Účastní se také aktivit Polského Institutu. Další rovina „kontaktů“ probíhá mimo společenské prostředí na úrovni duševní aktivity. Jan například studuje polskou historii přímo za účelem proniknutí do polské kultury.

Jana charakterizuje silný patriotismus až nacionalismus (ale nikoliv agresivní). Pojem národa zde nabývá téměř náboženského chápání. Přesto jsem i zde zaznamenal kritické postoje k některým znakům polské mentality (aristokratická povýšenost, špatné organizační schopnosti a chaotičnost), dané možná odstupem a výchovou v českém prostředí.

Ideologizace národa souvisí s vývojem Janova národního uvědomění. Do svých 15 let se totiž považoval za Čecha, proto dnes národní (polskou) identitu spojuje se stavem dospělosti a zodpovědného rozhodnutí. S národností tedy vědomě přijal i „kulturní složku“, což je u Jana nejvíce patrné v příklonu ke křesťanství. Janův národnostní „obrat“ byl zřejmě spojen s jistou formou traumatu, která dále posiluje ideologický vztah k národu (změnil též pojem „vlasti“ z Čech na Polsko). Polské národnosti přisuzuje transcendentní hodnotu: Tazatel: A co bylo impulsem, který Vás přivedl k polské identitě? Jan: Spory se spolužáky. Přestávali jsme si rozumět. Oni spíš šli za materiální stránkou a já jsem se zajímal o duchovní věci.

U Jana je živá též identita dítěte z národnostně smíšeného manželství, kterou prožíval již v dětství. Ta se mohla stát také příčinou traumatu a radikálního obratu v identitě: Jan: Já mám spoustu přátel z různých smíšených manželství. Hledáme vzájemné porozumění, sdílujeme si poznatky. Je to pro nás spojující prvek. Zvláště důležité to pro mě bylo v době do svých 15 let. Můj nejlepší přítel je Čecho-Maďar.

Tak jako národnost přijal Jan i katolickou víru: Tazatel: Bylo to (národní uvědomění) spojeno s náboženstvím? Jan: To postupně přišlo a stal jsem se katolíkem. Tazatel: Byl jste vychováván v katolické víře? Jan: To povědomí tu bylo, ale nebyl. Přišel jsem k tomu sám.

Pro Janův postoj k náboženství má velký význam i vnější praktikování. Chození do kostela na polské mše v Praze má vedle náboženského prožitku i efekt dalšího „nadkomunitního“ setkávání. Účastníci mše jsou totiž hlavně polští turisté či Poláci s krátkodobým pobytem v ČR, kteří nepatří do sledované komunity. Bohoslužba tedy skýtá sepjetí s národem na úrovni nad daný hostitelský stát i v symbolické (náboženství = národní identita) i v reálné sféře.

Podobně jako náboženství i polský jazyk chápe jako prostředek vyjádření národní identity. K jeho udržování a předávání Jan nepotřebuje žádné argumentace a dostává se mu podobně ideologizace jako národu. Pro Jana je polština mateřským jazykem, ačkoliv přiznává, že lépe ovládá češtinu (Petr pro srovnání uvedl jako mateřské jazyky oba).

Eva (21 let, SŠ, dvojí občanství)

Eva je - typicky pro mladou generaci - na aktivitách poskytovaných menšinou zcela nezávislá. Přestože se cítí součástí menšiny, v její identitě podobně jako u Jana nefiguruje KP. Evu charakterizuje široké spektrum společenského vyžití, zřejmě vyšší než v obou předchozích případech. Na rozdíl od podobně sociálně saturovaných osob z KP příšlych z Polska, nepotřebuje ani náhradu za narušený kontakt s původní rodinou a její společenské aktivity jsou směřovány zcela jiným směrem. Na rozdíl od Petra také nemá žádné další motivace k činnosti v KP.

To však neznamená, že by se aktivitám KP cíleně vyhýbala. Účastní se jich z úcty či z poslušnosti, i když spíše vůči rodině (otec se významně angažuje v KP) než vůči komunitě celkově. Z toho důvodu vybírá mimořádné a významné příležitosti, většinou spojené s kvalitními kulturními pořady. Jedná se např. o koncerty v prostorách ambasády. Aktivity KP sleduje se zájmem a bez despektu, nicméně chápe je jako generační záležitost, navíc výrazně spojenou konkrétně s jedním z rodičů (otcem). Nepřijímá je proto jako náplň svého života. Široké spektrum Eviných zájmů, kosmopolitní názory, které jsou zas patrnějším odrazem matčiny výchovy, se neshodují s poněkud komorním prostředím KP.

Polská národnost je pro Evu přirozený fakt, který byl v její výchově přítomen od počátku stejnou intenzitou a ve shodě obou rodičů.[15] Eva navíc nebyla vedena k vypjatým národnostním stereotypům a nacionalismu. Z těchto důvodů její vědomí národnosti neprocházelo dramatickými obraty a nepotřebuje ho ani vůči sobě, ani vůči svému okolí nijak prezentovat a potvrzovat. Na rozdíl od Jana a Petra proto zcela otevřeně deklaruje smíšenou identitu opírající se o národnostně smíšený původ a kategorickou národní klasifikaci odmítá. Její polská identita se nezaměřuje na prostou příslušnost k národu, ale na příslušnost k jazyku a (vysoké) kultuře. Tyto preference vycházejí z realistického přístupu - vybrání „hodnotných“ prvků polské kultury. Eva se proto častěji účastní pořadů Polského Institutu, který uvádí kvalitní polské filmy atd., než akcí KP zaměřených více na společná setkávání. Ostatní roviny kontaktu s polskou kulturou, např. folklór a tradice v církevním či rodinném prostředí nebo pobyty v Polsku na letních táborech organizovaných Wspólnotou Polskou, hrají menší úlohu a Eva je dále nerozvíjí, přestože mají její sympatie.

Eva by zřejmě řešila problém občanství podobně jako další osoby z komunity, pro které má národní identita tak malý význam. Přijala by občanství země, kde se narodila a kde žije. Na přání otce však přijala občanství polské a později (po uzákonění této možnosti) občanství dvojí, které již mnohem lépe koresponduje s její národnostní identitou.

Poměr k náboženství má opět znaky charakteristické pro dominantní skupinu v menšinové komunitě. Slovy Eviny matky na adresu celé rodiny: teoreticky jsme katolíci. Eva nebyla vedena k náboženskému praktikování, což bylo mj. důsledkem negativních zkušeností jejích rodičů s polským „ultrakatolictvím“. Rodina však udržuje náboženské tradice, které ovšem ztratily svůj sakrální charakter a zůstaly jako rodinný folklór, společenská událost s humanitním podtextem (např. sváteční dělení oplatkou) nebo zájmová aktivita (zpěv v kostelním sboru).

Znovu typicky pro komunitu, avšak ještě více než Jan a Petr, si Eva uvědomuje význam jazykové schopnosti. Pro Evu je národní identita především udržení znalosti polštiny. Eva uvádí na obhajobu polštiny především argumenty s ekonomickým podtextem a také možnost jazyka jako „brány“ k vysoké polské kultuře (literatura, film atd.). Projevují se zde také Eviny ambice na vzdělání s významnou úlohou cizích jazyků obecně. Zmiňuje též argumenty na hranici idealistických a praktických. „Jinakost“ (etnická, jazyková) totiž zvyšuje společenskou prestiž a atraktivitu. To vychází nejen z Eviných zkušeností současných, ale již z raného věku: Tazatel: Jak jsi pocítovala, že doma jsi mluvila polsky a přitom ostatní děti mluvily česky? Utkvěl ti z té doby nějaký pocit? Eva: Tak já jsem byla malinká, já jsem se cítila dobře, ty děti mi třeba záviděly. Byla jsem jako dobrá.

Přesto však byla vychovávána v polštině jen několik prvních let, než rodiče přešli na češtinu, aby neměla problémy s českým vzděláváním. Češtinu dnes považuje za jazyk sobě bližší. V rodinné komunikaci také dochází k vytváření specifické jazykové míšeniny. Tím vzniká situace opět typická zvláště pro mladou generaci komunity, kdy je přikládán velký význam polštině v kontrastu s jejím reálným užíváním.

Marie (30 let, dipl. spec., česká občanka)

Marie se neidentifikuje s KP, s polskou menšinou komunitou, ani s polským národem. Je však polovičního polského původu tak jako drtivá většina mladé polské generace v Praze. Její otec je navíc důležitý aktivista v KP. Stále proto patří do orbitu komunity. Ačkoliv se její vlastní národnostní (tj. česká) identita vůbec nezpochybňuje, komunita o ní ví a vede jí v patrnosti jako možného člena, který je však pro menšinu pravděpodobně ztracen. Přes Mariino plně české národní vědomí lze vysledovat podobnosti v jejím přístupu k jednotlivým komponentům identity s výše popisovanými případy, což podporuje zařazení této případové studie do srovnávací práce.

Marie se podobně jako Eva účastní aktivit KP především z úcty nebo poslušnosti k otci a jeho práci. Na rozdíl od Evy však nemá potřebu pěstovat polskou národní identitu v žádném ohledu, proto ji nemotivují ani kulturně hodnotné programy s polským podtextem. To však neznamená, že by takové programy nenavštívila pro jejich kvalitu, tedy, že by jí jejich polský původ nějak odpuzoval. Její působnost v KP je tak ještě nižší než v případě Evy. Na otázku, zda se účastní aktivit Polského Klubu odpovídá: Jen když je něco více slavnostního, tak táta pozve rodinu... Tak jako Polský Klub i polskou národnostní menšinu vnímá výrazně skrze otce a s otcem jí spojuje. Podobně jako Eva ji celkem zřetelně odděluje od svého života a svých aktivit.

Vzhledem k tomu, že se Marie cítí jako Čech žijící v ČR, nemá potřebu se pojmem národ nijak zvlášť zabývat a jeho vědomí upevňovat, na rozdíl od osob žijících v pozici menšiny. Pocit češství ještě upevňuje fakt, že ani její polská část rodiny nepochází z Polska nýbrž z českého Těšínska. Na rozdíl od těšínských Poláků, mezi kterými je běžné chápání národa jako kulturně-jazykové pospolitosti bez vazby na polský politický subjekt (stát), pro Evu je důležité spojení obývaného státu a národní identity. I při hlubšímu zamyšlení jí její původ z Těšínska přesvědčuje, že Polkou by ani nemohla být: Sice pocházíme z Těšínska, ale nepamatují se, že bychom na polské straně nějaké příbuzné měli. Myslím, že i babička s dědou byli na té české straně. Já si myslím, že vyloženě pravé polské kořeny, jako že by tam (tj. v Polsku) někdo žil, tu nejsou...Otcova národnostní aktivita je proto chápána i v kontextu rodiny jako celkem izolovaný a k ničemu nezavazující jev. Vše co se týká Polska a Poláků je na něj proto automaticky vztahováno. Otce zároveň uvádí jako původce určitého povědomí, které Marie o těchto pojmech má.

Marie je pozoruhodně střízlivě schopna posoudit, proč nenásledovala otcovo národní přesvědčení. Vinu přičítá výchově, zvláště její jazykové strážce. Na otázku, v čem spočívá současný nezáměr dětí členů KP na menšinovém životě odpovídá: Ve výchově v rodině. V podstatě stačí, když aspoň ten jeden rodič by na ně mluvil polsky nebo je o tom přesvědčoval, že mají takové kořeny. Na další otázku: Ty sama neznáš nikoho z mladších, kdo by do KP vstoupil? odpovídá: Ne. Jen teď na vernisáži jsem si povídala s jednou paní o její dceři, která umí líp polsky než ona a cítí se být jako Polkou. Prostě jí tak vychovala, od malička na ní mluvila polsky...

Marie odkrývá i další zásadní příčinu neúčasti v KP. Na otázku, co by jí do KP přivedlo odpovídá: Asi kdyby tam byli moji vrstevníci, ale musela bych je stejně znát už z dětství...

V otázce patriotismu se Marie svými postoji blíží k ostatním popisovaným případům. Na otázku: Co si na polské kultuře zvláště ceníš, co by se Češi měli od Poláků naučit? odpovídá: Jsou větší vlastenci. V dalších otázkách doplňuje: Já si ale myslím, že lidi by měli být vlastenci, ale přehánět se to nesmí...

K případné změně českého občanství Marie nevidí žádný důvod.

Postoj k náboženství opět vykazuje rysy podobné s ostatními srovnávanými osobami i polskou komunitou v Praze celkově. Vhodně ho charakterizuje tato odpověď na otázku: Jsi nějakého vyznání? Marie: Ne...jsem z toho Těšínska, tak jsem křtěná evangelička. Někde uvnitř to je, ale za věřící se nepovažuji.

Názor na jazyk se též přibližuje ostatním sledovaným osobám, i když z jiného úhlu pohledu. Marie přisuzuje jazyku klíčovou úlohu v národní identitě, ačkoliv jediná z celé čtveřice otevřeně tvrdí, že ho neovládá. Marie sice zaujala opačnou pozici než zbytek sledovaných případů, nicméně výzkum ukázal, že jejich výchozí stádium v jazykové výchově bylo relativně blízké. V předešlých případech se projevilo, že polština ve výchově figurovala ve skutečnosti méně, než jaký význam jí dnes daná osoba přikládá. Naopak v případě Marie nebyla zcela nepřítomna, jak ukazuje tento rozhovor:

Tazatel (T): Který jazyk užíváš v rodině?

Marie (M): Český.

T: Otec na tebe mluví česky?

M: Hmm.

T: S Poláky, kteří žijí v Praze mluvíš také česky?

M: Jo. Já totiž polsky neumím.

T: A rozumíš, když oni na tebe mluví polsky?

M: To jo, ale neodpovídám v polštině. Ale když jsme u babičky (s bratrem) z tátovy strany, na Těšínsku, tam se nemluví čistou polštinou, tak nepřekládá nám to nikdo ... ale zas když se otočí k nám, tak na nás mluví česky.

T: Takže „po našem“ (těšínské nářečí) rozumíš víc než polštině?

M: To určitě.

T: A co psaná polština, dostaneš se k ní někdy?

M: Třeba u babičky, Glos Ludu a tak...prolistuji to, přečtu si vtipy, tomu rozumím a na nějaké slovíčko se zeptám, ale nečtu polsky, to ne.

Interpretace jazykové výchovy a následně i vlastní jazykové kompetence je proto do značné míry výsledkem národního přesvědčení. V případě, že dojde k příklonu k polské identitě, polština je akcentována ve výchově i v jazykové kompetenci, a naopak.

Závěr

Výzkum prezentovaný v této práci ukázal rozmanité identitní postoje dospělých členů mladé polské generace v Praze. Zvláštní pozornost zasluhují rozdíly a shody mezi názory dominantní skupiny v polské komunitě (rodiče) a mladou generací (děti), stejně jako mezi případovými studii samotnými. Na první pohled velmi pestré přístupy k jednotlivým atributům identity, dané osobním vývojem a specifickými okolnostmi rodinného a společenského prostředí, vykazují viditelné spojitosti. Celkem pochopitelně se generace „děti“, krom výjimek (Petr), odklání od identity menšinové komunity až příliš spojené s aktivitami „rodičů“ a Polským Klubem, sloužícím především jejich vlastním potřebám.

Na druhou stranu se projeví některé zřetelné shody s identitními postoji rodičů, i přesto, že jejich nositelé jinak zastávají rozdílné národnostní přesvědčení. Otázkou však zůstává, nakolik jsou tyto shody převzatým dědictvím polské kultury a mentality, např. pozitivní vztah k patriotizmu, a nakolik jde o výsledek působení českého prostředí, ovlivňujícího jak rodiče, tak děti. Může se jednat též o transformaci polské zkušenosti konfrontované s českým prostředím, která je pak ve své výsledné podobě přenesena ve výchově na děti. Tím může být specifický vztah k náboženství. Podobně i charakteristický význam přikládán jazyku může být reziduem polské národní kultury nebo produktem specifického postavení menšiny v cizojazyčném prostředí či obojí zároveň. Na zodpovězení těchto otázek však výsledky mého výzkumu nestačí.

Kvalitativní metody výzkumu však umožnily odkrýt i takové jevy, jako je stereotypizace představy o jazykové výchově neshodná s realitou skutečné výchovy. Ta se projevila i u rodičů i dětí (v případových studiích) a je tedy dalším shodným mezigeneračním rysem. Příčinou byla přílišná důležitost připisovaná polštině na úkor schopnosti objektivně posoudit skutečnou jazykovou kompetenci a realizaci.

Citovaná literatura:

Frištenská, H.; Sulitka, A. 1994. Průvodce právy příslušníků národnostních menšin v České republice. Praha: Demokratická aliancia Slovákov v Českej republike.

Klub Polski w Pradze 1887 - 1997. (1997) Praha: Klub polski w Pradze.

Masure, F. 2002. Jak se stát Francouzem: antropologie naturalizace. Cargo 1,2/2002:36-53.

Rokicki, J. 1997. Z czym nowe czasy? Polacy na początku lat dziewięćdziesiątych. In: Zbiorowy portret Polaków, eds. G. Babiński, T. Paleczny, s. 15-48. Kraków: NOMOS.

Sokol, J. 2002. Filosofická antropologie. Praha: Portál.

Štava, L. 2001. K problematice etnických menšin. In: Slovenskosť v multikultúrnom svete, ed. P. Vranovský, s. 27-42. Praha : Obec Slovákov v Českej republike.

Šejch, D. 2000. Potřebují menšiny v České republice svůj zákon? In: Národnostní politika v postkomunistických zemích, eds. B. Dančák, P. Fiala. s. 27-50. Brno: MPÚ.

Citované prameny:

Jařab, J. 2004. Jak naložit s vetřelci. Lidové noviny 13. 3., s. 13-14.

Jaxa-Rožen, K. 1997 (1993). Pytania do ministra! In: Klub Polski w Pradze 1887 - 1997, s. 41-42. Praha: Klub polski w Pradze. (původně publikováno: Kurier Praski 4/1993)

Ruczaj, M. 2003. Polska, Czechy, katolicyzm. Kurier Praski 11-12/2003:2.

Sierszuła, B. 1997 (1994). Polacy w Czechach. In: Klub Polski w Pradze 1887 - 1997, s. 56-57. Praha: Klub polski w Pradze. (původně publikováno: Gazeta emigracyjna, Mnichov, 2/1994)

Walicki, B. 1997 (1992). Máme dvě vlasti. In: Klub Polski w Pradze 1887 - 1997, s. 40. Praha: Klub polski w Pradze. (původně publikováno: Kurier Praski 12/1992)

[1] Poláci v Praze jsou především příchozí z Polska - mladá generace se tedy často rovná generaci druhé.

[2] Kompletní výzkum je publikován v Klípa, O. 2004: Kolektivní identita Poláků v Praze a její rozdílné varianty. Praha: DP Ústav etnologie FF UK.

[3] Tato kapitola vychází zejména z publikace Klub Polski w Pradze 1897-1997.

[4] Tento problém se snížil zavedením možnosti dvojího občanství, které někteří členové pražské komunity Poláků využili. Zdaleka však jeho zavedení situaci nezvrátilo. V roce 2001 ho využilo pouze 216 osob ze všech Poláků v ČR.

[5] Následující popis z vleké části odpovídá vlastní sebereflexi menšiny a její identita bývá takto prezentována. Další rozbor v části II. analyzuje její jednotlivé aspekty.

[6] Srovnej např. se situací cizinců ve Francii, na které je vyvíjen tlak, aby se zbavili i symbolických pout s vlastní původ. Dlouhá a náročná naturalizace je však efektivní jen ve změně přístupu státu k nim, nikoliv již francouzské většinové společnosti. Z této "neúplné" naturalizace vzniká silná frustrace. (Masure 2002:36-53)

[7] Tato situace je ale ještě častěji dokumentovaná u Poláků na Těšínsku. Ti se v tomto duchu definují jako „národní“ menšina místo "národnostní". Např. název knihy Kadłubiec, K. D. a kol.: Polská národní menšina na Těšínsku v České republice. D. Šejch upozorňuje, že takové vyjádření evokuje vedle nesounáležitosti s českým „politickým národem“ i secesi státního území. (Šejch 2000:45)

[8] Zaolší - v polské terminologii česká část Těšínska (za řekou Olší). Vznikl ve 20. letech minulého století, aby se nemusel používat pojem české (československé) Těšínsko, s jehož existencí se Polsko nechtělo smířit.

[9] Polskou komunitu však tvoří i osoby s jinými variantami kolektivní identity, z nichž některé reprezentují vybraní zástupci mladé generace. Kompletní popis všech identitních "typů" zjištěných výzkumem s podrobnostmi je uveden v mé diplomové práci.

[10] Definici výzkumného objektu jsem úmyslně pojal tak široce, aby se v něm mohly vyskytnout osoby na okraji komunity.

[11] Velká většina Poláků považuje za cizí nadvládu i období Polské lidové republiky. Na rozdíl od Československa nenavazovala na žádnou tradici ani komunismu v politickém spektru, ani sympatie k Rusku. Komunisté byli hned od konce války viditelně spjati s moskevským centrem a začínali s mizivou podporou obyvatelstva. I polská historiografie přiděluje PRL zvláštní místo a nepočítá ji do pořadí polských republik.

[12] Těžko takový pocit najdeme u polské komunity na Těšínsku, jež polskou státní příslušnost nikdy neměla nebo ji po krátké době (1938-1939) zas ztratila.

[13] „Jazyková kompetence stávající se ekonomickou výhodou, šancí úspěchu na trhu práce, je mnohem přesvědčivější než idealistické argumenty“ (Šatava 2001:40).

[14] Tento termín zde neznamená pouhé „krajany“, ale právě společnost, která se neztotožnila s politickým národem hostitelské země, ale s kulturně - etnickou pospolitostí. Navíc se pod ním skrývá kolektivní identita všech „zahraničních Poláků“ stírající specifika vzniklá působením konkrétních hostitelských zemí.

[15] Eva a Marie jsou z mála případů, kdy Polákem mezi rodiči je otec. Evina matka má polsko-český původ

Ondřej Klípa